

UOT 355.233

HƏRBİ TERMİNLƏRİN ETİMOLOGİYASI**Ramilə Bəbir qızı Alishova***Azərbaycan Dillər Universitetinin baş müəllimi***ORCID:** 0009-0009-1052-459X**E-mail:** alishovaramila@mail.ru<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v25.i4.27>***Açar sözlər:** termin, tarix, alınmalar, mədəniyyət, etimologiya****Ключевые слова:** термин, история, заимствования, культура, этимология****Key words:** term, history, borrowings, culture, etymology*

Bəşəriyyət öz mövcudluğu və inkişafı dövründə müxtəlif müharibələr və hərbi münaqişələrlə üzləşmiş və müxtəlif taktika və strategiyalardan istifadə etməklə bu münaqişələrin öhdəsindən gəlməyə çalışmışdır.

Müasir dünyada hərbin rolunun getdikcə artmasına və mühüm əhəmiyyət kəsb etməsinə səbəb dünyanın müxtəlif yerlərində baş verən saysız-hesabsız müharibələr, silahlı münaqişələr və hərbi müdaxilələrdir. Hal-hazırkı Rusiya-Ukrayna, Fələstin-İzrail müharibəsi, Hindistan-Pakistan, İsrail-Iran və Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsi buna bariz nümunədir.

Müharibə sivilizasiyanın özü kimi qədimdir, amma müharibəni təsvir etmək üçün işlətdiyimiz dil isə əsrlərlədir ki, müxtəlif qitələr, imperiyalarda hər bir xalqın mədəniyyətinə uyğun olaraq dəyişir və inkişaf edir.

Hər bir dövlətin və dilin inkişafında onun keçdiyi tarixi inkişaf mərhələləri böyük rol oynayır. Tarix boyu baş verən işğallar, əsarətlər, digər xalqlarla olan yaxınlaşmalar dilin müxtəlif sahələrində özünü hər zaman göstərmişdir. Bundan ən çox yararlanan isə terminlərdir. Termin latın sözü “terminus-term” sözündən yaranıb, mənası “son hədd, sərhəd” deməkdir və elm, texnika, siyasət və mədəniyyətə aid xüsusiləşmiş mənalı söz və ifadələrdir [16]. Bu cür xüsusiləşmiş söz və ifadələr müəyyən elm və ya texnologiyaya aid konseptləri adlandırmaq üçün işlənir. Elm və texnologiya inkişaf etdikcə dildə onlara aid olan sözlərin yaranması bu sözlərin sistemləşdirilməsi və xüsusi terminoloji lüğətlərdə cəmləşdirilərək mənalılarının verilməsi, hətta digər dillərdə qarşılığını vermək zərurətini yaradır. Terminlərin terminoloji lüğətlərdə toplanması və sistemləşdirilməsi dövlətin dil siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, həm də beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edir. Terminlərin aid olduğu elm sahələrindən biri hesab olunan hərbi sahəsi də “həyat” və “ölüm” konseptlərini özündə birləşdirir və hücum, müdafiə xarakterli silah növlərini və ya rütbələri hərtərəfli göstərməyə imkan verir. *Sword-qılınc, shield-qalxan, arrow-ox, bow-kaman, spear-nizə, chariot-döyüş arabası, army-ordu, sergeant-çavuş, captain-kapitan, warrant officer 1(class1)-baş gizir, warrant officer 2(class2)-gizir, lieutenant-leytnant, platoon-taım, company-bölük, regiment-polk; alay, Army Aviation Corps(provides air support to ground forces)-Hərbi Aviasiya Korpusu, armoured fighting vehicles-zirehli döyüş sursatları* kimi qədim və müasir silah növləri və rütbələrin adları buna misal ola bilər.

Latın legionlarından müasir xüsusi hərbi qüvvələrdəki hərbi terminologiyanın formalaşmasında mədəniyyətlərarası əlaqə, texnoloji innovasiyalar və strategiyaların dəyişməsi mühüm rol oynamışdır. Hərbi terminlərin etimologiyasının tədqiqi nəinki onların tarixi köklərini, həm də

dilin hərbi sənətinin tarixi inkişafını bir güzgü kimi əks etdirməyə, bütün reallığı təfərrüatı ilə göstərməyə imkan verir.

Yuxarıda verilmiş nümunələrdən də gördüyümüz kimi hərbi terminlər müəyyən mənə qruplarına bölünür və zaman keçdikcə hərbi sənaye inkişaf edir, dillərdə yeni terminlər yaranır. Bunun nəticəsində hərbi terminləri 7 qrupa ayırmaq olar:

- 1) Qoşun növü və hərbi hissə adları;
- 2) Əsgəri rütbə və hərbi peşə-sənət adları;
- 3) Hərbi təyinatlı yer adları;
- 4) Hərbi geyim və digər döyüş ləvazimatlarının adları;
- 5) Silah və silah hissələrinin adları;
- 6) Hərbi əməliyyatları və əks tərəfi bildirən adlar;
- 7) Döyüş texnikası və qurğu adları [2, s.311].

Həm Azərbaycan, həm də ingilis dillərində istifadə olunan hərbi terminlər müəyyən etimoloji tarixə malikdir, yəni müəyyən tarixi mərhələlərdən keçmiş və zaman ərzində inkişaf edərək təkmilləşib və ya tamamilə dəyişikliyə uğramışdır. Siyasi vəziyyətlərdə dəyişikliklər nəticəsində hər iki dilə yeni hərbi terminlər daxil olmuşdur.

Bəzi qədim rütbə və silah növlərini buna misal göstərmək olar :

“*infantry*”-sözü latın sözü olan “*infans*” sözündən yaranıb ki, onun da mənası “danişma bilməmək (unable to speak) və ya “uşaq” (child) mənasını ifadə edirdi. Orta əsrlərdə latın dilində “*infanteria*” piyada əsgərlərə, piyada qoşunlara (foot soldiers) istinadən işlədilir və bu rütbə süvari(cavalry) qoşunlara nisbətən aşağı rütbə hesab olunurdu. Bu onu göstərirdi ki, bu cavan və öz fikirlərini ifadə etmək üçün qanuni hüquqları olmayan insanlar at belindəki cəngavərlərin malik olduqları yüksək hüquqlara malik deyildilər. İllər ötdükcə “*infantry*” sözü mənə dəyişikliyinə uğrayır və hal-hazırda “*quru qoşunlar*”(ground troops) adı altında müasir ordunun əsasını təşkil edir [15].

“*cavalry*” sözü “*infantry*” sözünün əksinə olaraq cəmiyyətdə yüksək rütbəli insanlara aid olaraq işləndir. Onun tarixi kökü İtaliyan sözü “*cavalleria*” olub “at” (horse) mənasını verən “*cavallo*” sözündən yaranıb. Bu sözün mənası isə “pack horse”(at ilxısı) mənasını verən latın mənşəli “*caballus*” sözünün mənə xüsusiyyətlərini əks etdirir.

Süvari qoşunları ənənəvi olaraq at belindəki əsgərlərdən təşkil olunurdu və bunlara elit: varlı, zədagan, yaxşı təhsil almış, yaxşı hərbi hazırlıqlı qüvvələr kimi baxırdılar. Aparılan araşdırmalar bir maraqlı faktı aşkar edir ki, “cəngavər” (knight) mənasını verən Fransız sözü “*chevalier*” və “gentleman” mənasını verən İspan sözü “*caballero*” sözləri bu sözün ifadə etdiyi tarixi mənaları əks etdirir və süvarilik(horsemanship) və sosial status arasında güclü bir əlaqə olduğunu göstərir [12].

— Hal-hazırda bu söz müasir hərbi sahəsində “zirehli qoşun növləri” kimi işlənir, yəni “a group of soldiers in an army who fight in tanks” [17].

Hələ qədim dövrlərdə insanlar yaşayışlarını təmin etmək, yəni hər hansı heyvanı və quşları ovlamaq üçün və düşməndən müdafiələrini təmin etmək üçün ağac və daşdan istifadə etməklə ilk sadə silah növlərini düzəldirlər. Amma qısa zaman çərçivəsində insanlar bu silahların təkmilləşməsi yollarını fikirləşir, onların daha öldürücü olması üçün yonmağı qərar alırlar. Bunları nizə (spears) və digər iti uclu silahlara çevirirlər ki, bunlar da düşmən və rəqibləri darmadağın və məhv etmək üçün ən yaxşı silahlar hesab olunurdu. Silahların təkmilləşməsində digər addım

taxta və qaya daşlarının birləşdirilərək daha möhkəm və ölümcül zərbələri ilə seçilən nizə və baltaların istehsalı idi. O dövrlərdə ilk silah növlərindən biri də qılınc “sword” hesab olunurdu.

“sword”(qılınc) – Qədim ingilis dilində “sweord” sözündən yaranıb və kökləri proto-german dillərinə aid edilir. Tunc dövründə metal işlərinin inkişafı ilə əlaqədar silahlarının istehsalına başlanıldı və ilk metal qılınc b.e.ə.3300 illərə təsadüf edir ki, bunlar da mis və metaldan hazırlanırdı. Bu silah növləri ilkin mis və ağaclardan hazırlanmış silahlardan möhkəm olsa da əyilməyə və sınmağa meyli idi. Buna görə də, daha möhkəm alətlər hazırlamağa can atan insan onun da təkmilləşdirməyin yollarını öyrəndi. O, misi əridərək tərkibinə müxtəlif maddələr qatmaqla misdən möhkəm maddə olan tuncu əldə etdi ki, bu onun həyatını asanlaşdırdı [14]. Artıq b.e.ə.1200 illərdə, Dəmir dövründə dəmirin kəşfi ilə əlaqədar poladdan hazırlanmış qılınclar üstünlük təşkil edirdi.

Spear(nizə) – bu söz Qədim İngilis dilində “spere”-deşmək(pierce), yaralamaq (wound) – sözündən yaranıb, Orta İngilis dili dövründə də eyni sözlə ifadə olunmuş və bu sözün proto-german sözü olan “spero” sözündən qaynaqlandığı bildirilir. Ən qədim silah hesab olunur və onun tarixi ən azı 500.000 illərə aid edilir [12].

Bir çox müxtəlif tayfalar tərəfindən müstəqil inkişaf etdirilən, ilkin nümunələri 64.000 il əvvələ aid edilən “arrow” (ox) və “bow” (yay, kaman) müharibə silahları arasında ən mühüm silahlar hesab olunurdu. Bunların təkmilləşməsi bir neçə əsr davam etməsinə baxmayaraq heç də hər bir tayfa və ya dövlət onları öz imkanına, potensialına uyğun təkmilləşdirə bilməmişdir. Aparılan tədqiqatlar onu sübut edir ki, oxatma sənəti ilə məşğul olan və ya oxdan ən yaxşı istifadə edən və onu təkmilləşdirən skif tayfaları olub ki, onlar kamanı əymək və at belində hədəfə vurmaq üçün ənənəvi kamanlardan fərqli olaraq daha güclü zərbə ilə düşməyə ötürmək taktikası ilə inkişaf etdirmişlər [13].

“Bow” sözünün etimoloji təhlilini verərkən bu adın Orta İngilis dili dövründə mövcud olan “boue” sözünün Qədim İngilis dilində “qövsivari; əyri, əyilmiş kaman, əyilmiş bir şey; tağ və ya göyqurşağı” mənasını verən “boga” sözündən götürülmüş olduğunun şahidi oluruq. Kökləri proto-Hind Avropa(PIE) dil ailəsinə mənsub olduğu fərz olunan “əymək, əyilmək” mənasını verən “*bheug-“ sözünə aid olduğu göstərilir, hətta ingilis dilində bu silaha məxsus xarakterik xüsusiyyət və mənə hal-hazırda bir çox söz və ifadələrdə öz əksini tapır: məsələn, bow-legged “legs that curve out at the knees (əyri ayaqlı)”; bow-hand- “the left hand” və ya “on the wrong side, inaccurately”-sol əl və ya yanlış, düzgün olmayan; to draw the bow “exaggerate, lie”. şışirtmək, yalan danışmaq və s. [12].

Qədim zamanlardan ovda, orta əsrlərdə isə müharibələrdə istifadə olunan, ucuna dəmir bərkidilmiş, yay vasitəsilə atılan ucu sivri uclu silah növü olan oxun tarixi XIV əsrin əvvəllərində Qədim İngilis dilində “arrow”(ox) mənasını verən “arwan”, “earh” sözləri ilə əlaqələndirilir və bu sözlərin Şimali German dil qrupunda vikinqlərə aid “örvar”, latın mənşəli “arcus” sözündən qotlara aid “arhwanza” olduğu bildirilir. Qədim İngilis dilində “arrow” üçün həm Slavyan, həm də German dillərində işlənən ümumi söz “streal[*stræ*]” sözüdür ki, bu sözün mənası “flash, streak”- qəlpə, qırıq, tilişkə mənasını ifadə edir [12].

Verilmiş nümunələr bu terminlərin tarixi köklərinin qədim dövrlərdə mövcud olan dil və mədəniyyətə aid olduğunu göstərir və bu silahların adları çox vaxt işlənmə xüsusiyyətlərindən (funksiyasından) və ya görünüşündən asılı olaraq adlandırılır. Məsələn, “spear” - nizə-deşmək(pierce); axe-balta-(iti,iti uclu- sharp;pointed) sözü qədim İngilis dilində “ax”, shield-

qalxan(to split(bölmək), seperate(ayırmaq)) sözlərindən yaranmışdır. Burada hər bir söz ilkin işlənmə məqsədlərinə uyğun olaraq adlandırılmışdır, eləcə də rütbələr.

Azərbaycanda aparılan tədqiqatlar, qazıntı işləri (Qarabağ, Naxçıvan, Qəbələ Talış, Şəki, Balakən Qax zonasında) də bu alətlərin antik dövrlərə -Tunc və Dəmir dövrünə aid olduğunu təsdiqləyir və bu Azərbaycanın qədim sakinlərinin hücum və müdafiə silah nümunələrini aşağıdakı funksiyalarına əsasən təsnifatlandırır [9].

- *uzaqvuran silahlar (ox və nizə ucluqları, cidalar)*
- *hücum silahları (qılınç, xəncər, mizraq, toppuz, yaba)*
- *müdafiə silahları (qalxan, zirehli geyim, dəbilqə)*

Bu təsnifatı şərti hesab edən müəllif bildirir ki, uzaqvuran silahlar həm də hücum məqsədilə də istifadə oluna bilər, yəni hücum məqsədilə işlənən silahlar müdafiə məqsədilə də və yaxud əksinə işlədilər bilər. Qədim dövrlərdə sağ qalmaq üçün müdafiə, öldürmək üçün isə hücum taktikalarından istifadə edən tayfa birlikləri döyüşlərdə uzaqvuran silahlarla silahlanmış, zirehli geyim geyinmiş, hücum silahlarından, həm də xüsusi “*qalxan*”dan istifadə ediblər. Son Tunc–İlk Dəmir dövründə (e.ə. II minilliyin II yarısı – I minilliyin əvvəli) müdafiə silahı kimi “*qalxan*”ın istifadə olunmasını Gədəbəy rayonunun daş qutu qəbirlərinin birindən V.Belk tərəfindən tapılmış kəmərin üzərindəki əlində qalxan tutmuş insan rəsmi də təsdiqləyir ki, bu da verilmiş məqalədə çox geniş şəkildə öz əksini tapır. Antik dövrdə meydana çıxan *qalxanlar* haqqında Antik dövr müəllifi Strabon aydın məlumat verir və onların qallarda və romalılarda *skutum* adlanan uzun dördkünc (“qapışəkilli”) formada olduğunu və döyüş zaman əsgəri qarşı tərəfin zərbəsindən, əsasən, Tunc və Antik dövrlərdə kiçik metal təbəqələrdən, yəni lövhələrdən düzəldilmiş zirehli geyim qoruduğunu bildirir. İlk orta əsrlərə aid belə zireh qalıqlarının nisbətən yaxşı saxlanılmış bir hissəsi Beyləqan şəhərindən (Örənqala) şirli qab üzərindən tapılmış bir atlı döyüşçünün əynində təsvir olunub. Bu müdafiə silahları müdafiə zamanı mütləq olsa da Qazıntı zamanı onların az tapılmasını C. Xəlilov, xüsusilə Xalkolit və Tunc dövrlərinə (e.ə.VI–I minilliyin əvvəlləri) aid olanların dəridən və ağacdən hazırlanması və uzun əsrlərdən bəri torpaq altında qalaraq çürüməsi ilə izah edir. Müdafiə olunan zaman *ox* və *kamandan* çox məharətlə istifadə edən döyüşçülər, yaxınməsafəli təmas döyüşlərində *xəncər* və *döyüş bıçaqlarından* da istifadə etməyə üstünlük veriblər. Göründüyü kimi, həm ingilis, həm də Azərbaycan tayfaları qədim dövrlərdə döyüşlərin xarakterindən asılı olaraq müxtəlif silah növlərindən istifadə ediblər [3].

Bu qədim silah növləri və geyimləri Azərbaycan xalq ədəbiyyatının ən qədim yazılı abidələrindən biri olan “Kitabi-Dədə Qorqud” eposunda və eramızın təxminən 6-cı əsrin əvvəllərində cərəyan edən hadisələrindən bəhs edən Anqlosaks qəhrəmanlıq dastanı “Beowulf” da verilməklə onların dərin tarixi –etnoqrafik kökə malik olduğunu göstərməyə imkan verir. Belə ki, dastanlardan götürülmüş bəzi nümunələr bu faktların həqiqiliyini bir daha sübut edir Məsələn:

1. Suddenly, Beowulf catches sight of Grendel's mother again, and swings his sword down onto her head with a blow of great force. Unfortunately, the sword fails to cut her [10].

2. Qız oğlanla at yarışına çıxır, *ox atmaqda* məharət göstərir, pəhləvan kimi qurşaq tutub güləşir. *Qılınç vuran*, ox atan əllərlə Oğuz qəhrəmanı bir qopuz çalır ki, hamı onu ustad ozan bilir [1, s.230]

3. Qazan xan Şöklü Məliklə üz-üzə müharibəyə qalxarkən, döyüşqabağı Qaraca Çobanı *sapand* atmaqdan dayandırır. [1, s.230]

4. Salur Qazanın evinin yağmalandığı boy”:

-“Çobanın üç yaşar *dana dərisindən sapanının* ayasıydı: Üç keçə tüyündən sapanının qollarıydı. Bir keçə tüyündən çatlağucıydı. Hər atanda on iki batman daş atardı” .

(*Vatikan nüsxəsi*: “Çobanın altı yaşar *dana dərisindən sapanı var idi. Üç keçə tüyündən sapanının qolları var idi. Bir keçə tüyündən sapanının çatlağucu var idi. Hər atanda on iki batman daş atardı*” [8, s.109].

3-cü və 4-cü nümunələrdən işlənən “*sapand*” və “*sapan* “ sözlərinin də tarixi onu göstərir ki, insanlar bir-birinə zərbə endirmək üçün (döymək və ya atmaq üçün) ilk silah növü kimi əl ağacları (shaft, pole) və daşdan (stone) istifadə ediblər.

Qədim türk yazılı abidələrinin Azərbaycan dilində hərbi leksikanın yaranması və inkişaf etməsində böyük rolu var, çünki qədim türk dili müasir türk dillərinin mənbəyi hesab olunur.

Türk xalqlarının ortaq yazılı abidəsi olan Orxon-Yenisey abidəsində *ox*, (kılıc) *qılınç*, *yaraq* kimi hərbi anlayışa malik olan digər sözlər Azərbaycan və digər türk dillərində bugün də istifadə olunan leksik vahidlərdir. Abidələrdə *apa*, *tarkan*, *ergin*, *xaqan* və s. kimi titul və hərbi rütbələrin olması onu göstərir ki, bu abidələr yazıya alındığı və ondan əvvəlki dövrlərdə türk xalqlarında hərbi qaydalar, hərbi bilik mövcud idi [4, s. 35].

Dünyanın bir çox dillərində olduğu kimi, Azərbaycan dilinin hərbi leksikasının inkişafında da, alınmalar mühüm rol oynayır. Dilimizə bu cür hərbi terminlərin daxil olmasında ərəb, fars və rus dilinin göstərdiyi təsirlər danılmazdır. “Dilçilik elmi sübut edir ki, dünyada yalnız öz milli sözlərindən ibarət olan saf bir dil yoxdur” [6, s.128].

Dildə müxtəlif hərbi anlayışları ifadə etmək üçün hərbi termin yaradıcılığında bəzən alınmalara üz tutmaq lazım gəlir. “Hərbi terminologiyada alınmalardan qaçmaq mümkün deyildir. Əvvəla ona görə ki, döyüş taktikası xalqlarda müxtəlif olsa da döyüş texnikası ya adətən eyni olur, ya da azacıq fərqlə eyni adlı olur” [5, s.16].

7-ci əsrdən etibarən başlayan ərəb istilasını Azərbaycandan da yan ötməmiş və Azərbaycan dilinə də öz təsirini göstərmişdir. 11-ci əsrə kimi davam edən bu təsir terminoloji sahəyə də öz izini qoymuşdur.

Azərbaycan dilində rast gəlinən ərəb mənşəli terminlərin əksəriyyəti həmin dövrdə yaşamış ərəblərin inkişaf səviyyəsinə uyğun olaraq adi döyüş alətlərini və müharibə anlayışlarını bildirən sözlərdir. Bu terminlərin bəziləri dildə öz yerini tapmayaraq arxaıqlaşmış, bəziləri isə yeni məzmun qazanaraq dilimizin hərbi leksikasında işlədilməkdədir. “*Sərkər*”, “*miralay*” və s. kimi arxaıqlaşaraq dildən çıxsada, “*qala*”, “*təbil*” kimi sözlər dildə öz yerini qorumasına baxmayaraq termin xüsusiyyətlərini itirmişlər [4, s.199].

Müasir Azərbaycan ədəbi dilində hərbi anlayışların ifadə olunmasında rus dilindən alınmış terminlərin də böyük əhəmiyyəti vardır. Qədimdən hər iki xalqlar arasında yaranan siyasi münasibətlər türk və rus dilləri arasında qarşılıqlı əlaqənin yaranmasına şərait yaratmışdır. Bu əlaqənin nəticəsində 11-ci əsrdən rus dilində türk mənşəli müxtəlif titul adları, 17-18-ci əsrlərdən başlayaraq isə türk dillərində rus mənşəli hərbi anlayışlar istifadə edilməyə başladı [7, s.19].

İ.Z. Qasımovun apardığı tədqiqatlara əsasən bildirmək olar ki, bu təsirlər SSRİ-nin dağılmasına qədər davam etdi və bu zaman müddətində dilimizə daxil olan bir çox rus mənşəli sözlər hələ də lüğətimizdə öz yerini saxlamaqdadır. Belə sözlərdən *tank*, *pulemyot*, *mina*, *avtomat*, *raket*, *bombardman*, *zenit* və s. bu kimi hərbi terminləri misal göstərə bilərik. Son illərdə aparılan ordu quruculuğu işləri ilə əlaqədar olaraq hərbi terminologiyaya sahəsində rus dilindən

alınmış sözlərin lüğət tərkibindən çıxaraq milli sözlərlə əvəz olunmasına başlanmışdır. 90-cı illərə qədər işlədilən *serjant*, *yefreytor*, *otdeleniya*, *diversiya* kimi terminlər milli dil vahidləri olan *gizir*, *çavuş*, *bölmə*, *təxribat* və s. sözlərlə əvəzlənməsi, milli dil vahidləri ilə dəyişdirilməsi aktiv xarakter daşıyır [4, s.206].

İngilis dilinin lüğət tərkibinin tarixi qədim olması ilə bərabər, həm də çox zəngindir ki, burada alınmaların rolul böyükdür. İngilis dilinin hərbi terminologiyası latın, eləcə də Avropa dilləri: fransız, ispan, portuqal və alman dilləri hesabına zənginləşmişdir. Bu terminlər zaman keçdikcə dilin qrammatik qanunlarına uyğun olaraq dəyişir və ya hərbi texnikaların, döyüş vasitələrinin inkişafı nəticəsində tamamilə yenisi ilə əvəzlənir. Məsələn, Azərbaycan dilində “*ordu*” anlamına gələn “*army*” sözünü nümunə göstərə bilərik. Bu söz müasir dövrdəki anlamına 17-ci əsrin sonlarında qovuşmuşdur. Sözün kökü latıncada *silahlanmaq* anlamına gələn “*armare*” feilindən gəlmişdir. İngilis dilində isə bu söz “*armada*” kimi işlədilirdi. İngilislərin “*armada*” sözü ilə tanışlığı da məhz ispan və portuqalların sayəsində idi. Bu söz sonralar dəniz və ya qurudakı qüvvələri bildirmək üçün istifadə edildi. Müasir dövrdəki mənasına isə ikinci Ceymsin hakimiyyəti zamanı qovuşdu. Çouser, Kekston və Lord Berners - hər biri öz dövrünə uyğun olmaqla, yəni 14, 15 və 16-cı əsrlərdə “*army*” sözünü hərbi və ya dəniz səfərləri mənasında işlədiblər. Bu əsrdə yaşayan digər yazıçılar da bu faktlara əsaslanaraq quru və ya suda silahlanmış qüvvələri təsvir etmək üçün məhz bu sözdən istifadə ediblər [11].

Fransız dilindən ingilis dilinə daxil olan digər bir söz isə “*platoon*”-dur. Sözün kökü “*balaca top*” mənasını verən “*peloton*”-dan gəlir. İlk dəfə bu sözü işlədən İsveç monarxi Qustavus olmuşdur. İlk mənası topdan açılan atəş olsa da getdikcə öz mənasını itirərək “*taqım*” mənasında işlənməyə başlandı [11].

Məqalənin məzmunu üzrə aparılan təhlil nəticəsində aşağıdakı qənaətə gəlmək olar ki, hərbi texnika və taktikanın inkişafına səbəb olmuş müharibələrin baş verməsi tarixən qəddar savaşa gətirib çıxarmışdır ki, Azərbaycan və İngiltərə torpaqları da bu cür savaşlardan kənarda qalmamışdır. Bu dövlətlərin hər biri öz ordu quruculuğunu təşkil etmiş, yadellilərə qarşı mübarizə aparmış, ya da yeni torpaqlar uğrunda savaşmışdır. Bunlar da dildə hərbi terminologiyanın yaranmasında və inkişafında mühüm rol oynamışdır. Bundan başqa, ölkələrin digər xalqlar tərəfindən zəbt edilməsi də hərbi terminologiya sahəsində bir növ inkişafa səbəb olmuş və lüğət tərkibinin zənginləşdirən vasitələrdən biri hesab olunmuşdur.

Problemin aktuallığı. Hərbi terminlərin etimoloji təhlili bu terminlərin daimi inkişafı və tarixən baş vermiş münaqişələrin və mədəniyyətlərarası əlaqələrin müasir leksikonunun formalaşmasında rolunu qiymətləndirmək nöqteyi-nəzərdən aktualdır.

Problemin elmi yeniliyi. İşin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, məqalədə həm ingilis, həm də Azərbaycan dilində hərbi terminlərin xarakterik xüsusiyyətləri diaxronik aspektə öyrənilib araşdırılmış və təhlilə cəlb edilmişdir. Hətta bu sözlərin söz yaradıcılığında iştirak edə bilmə bacarıqları və alınma sözlərin işlənmə xüsusiyyətləri izah olunmuşdur.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə verilmiş məlumatlar və faktlar hərbi terminoloji lüğətlərin hazırlanmasında və bu sahə üzrə mütəxəssislər üçün biliklərin artırılmasında faydalı mənbə hesab oluna bilər.

Ədəbiyyat

1. Hacıyev T. “Dədə Qorqud kitabı”: tariximizin ilk yazılı dərsliyi /T Hacıyev.- Bakı: Elm və təhsil,- 2014. -344 s.
2. Həsənov, H.Ə. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası / H.Ə.Həsənov. – Bakı: “Nurlan” nəşriyyatı, - 2005. – 452 s.
3. Xəlilov, C.Ə. Qərbi Azərbaycanın tunc dövrü və dəmir dövrünün əvvəllərinə aid arxeoloji abidələri / C.Ə. Xəlilov. – Bakı: Azərbaycan SSR EA nəşriyyatı, – 1959. – 172 s.
4. Qasımov, İ.Z. Azərbaycan dilində hərbi leksika(təşəkkülü, inkişafı və sabitləşməsi): / filol. e.d-ru alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiya / - Bakı, 2002. – 302 s.
5. Məmmədli, Y. Azərbaycan dilinin hərbi leksikası / Y. Məmmədli, - Bakı: Maarif, - 1997. – 131 s.
6. Məmmədov, N. Azərbaycan dilçiliyinin nəzəri əsasları / N.Məmmədov, - Bakı: Maarif, - 1971. – 367 s.
7. Müasir Azərbaycan dili / II cild. Bakı: Elm, -1980. - 506 s.
8. Ergin M. Dede Korkut kitabı. Ankara, 1994, 545 s.
9. (<https://ordu.az/az/news/208866>) (Azərbaycanın qədim sakinlərinin hücum və müdafiə silahları – ARAŞDIRMA (FOTOLAR) tar.ü.f.d., dosent Şamil Nəcəfov, AMEA Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu)
10. <https://www.shmoop.com/beowulf/lines>
11. http://www.regimentalrogue.com/misc/1935_Origins_of_Some_Military_Terms.htm
12. <https://www.etymonline.com> > ...Online Etymology Dictionary
13. www.discovermagazine.com From Stone tools to Guns:A timeline of Ancient Weapons)
14. <http://www.e-derslik.edu.az> Elektron Dərslik Portalı
15. <https://cooljugator.com/etymology/en/infantry/> Online Etymology Dictionary.
16. (<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042816313283/pdf?md5=f0217967a531b7d383b6e7470911c8bd&pid=1-s2.0-S1877042816313283-main.pdf>) DictionaryReference,2016)
17. <https://dictionary.cambridge.org>

R.B.Alısova**Hərbi terminlərin etimologiyası****Xülasə**

Sözlərin etimologiyasını bilmək bu sözlərin tarixi və mənşəyi haqqında məlumat əldə etməklə dili başa düşməyimizə kömək edir. Bu halda hər hansı lüğətin təşkil edilməsi, məlum olmayan terminlərin müəyyən edilməsi və hər bir mədəniyyətə uyğun sözlərin mənalılarının verilməsi asan olur. Bu, o anlama gəlir ki, sözlərin etimologiyası haqqında biliklər hər hansı ədəbiyyatı oxuyarkən konteksti başa düşüb anlamağa yardımçı olur və əsrlərlə dil və mədəniyyətin inkişafını göstərir.

Bu məqalə İngilis və Azərbaycan dillərində hərbi terminlərin etimologiyasının tədqiqinə həsr olunub ki, bu da illər ötdükcə sözlərin tarixən baş verən dəyişikliklər və texnoloji təkamül nəticəsində müəyyən məna dəyişiklikləri haqqında həqiqətləri əks etdirir. Məqalədə “infantry”, “cavalry”, “sword” və s. sözlərin lingvistik və tarixi kökləri və latın, yunan, türk, rus və fars dillərindən alınan sözlərin mənşəyi araşdırılır və misallar vasitəsilə izah olunur.

Р.Б.Алышова

Этимология военных терминов

Резюме

Знание этимологии слов помогает глубже понять язык, постигая его историю и истоки. Благодаря этому становится проще пополнять словарный запас, распознавать незнакомые термины и воспринимать значение слов в контексте определенной культуры. Иными словами, этимология не только формирует контекст, но и способствует осмысленному восприятию текста, демонстрируя, каким образом культура и языки эволюционировали с течением времени.

Настоящая статья посвящена исследованию этимологии английских и азербайджанских военных терминов, отражающих сочетание исторических влияний, технологического прогресса и изменения значений слов со временем. В ней раскрываются и иллюстрируются лингвистические и исторические корни ряда распространенных военных терминов, таких как infantry («пехота»), cavalry («кавалерия»), sword («меч») и других, включая заимствования из латинского, греческого, турецкого, русского и персидского языков.

R.B.Alishova

The etymology of military terms

Summary

To know the etymology of the words helps us to understand language by knowing its history and its origins. In this case it becomes easy to build vocabulary, identify unfamiliar terms and appreciate the meanings of the words according to the given culture. That means that it provides not only context but also aids comprehension in reading and demonstrates how culture and languages developed over time.

This article is devoted to study of the etymology of English and Azerbaijanian military terms which reveal the blend of historical influences, technological evolution, word meaning changes over time. The linguistic and historical roots of several common military terms such as: “infantry”, “cavalry”, “sword” etc. and even military loans from Latin, Greek, Turkish, Russian and Persian roots are explained and illustrated in this article.

Redaksiyaya daxil olub: 23.12.2025